

Porovnáváme-li úroveň dnešních recenzí například s recenzemi uveřejňovanými v časopise *Sociológia* na začátku sedmdesátých let, můžeme odpovědně konstatovat, že se značně zvýšila jejich kritičnost a obsahová hloubka. Recenzenti si více všímají, v čem je daná práce přínosem pro rozvoj sociologického myšlení a v čem může přispívat ke zvyšování metodologické úrovně sociologického bádání, nebo v čem je přínosem při otevírání určitého problému, jenž zasluhuje sociologickou analýzu. Zvláště cenná je recenze *Sovietský sociologický časopis* 1978, kterou napsali autoři A. Čechovič, V. Harmadyová, M. Kolcunová, A. Kvasničková a L. Macháček. Jde o nejrozsáhlejší recenzi, jež byla na stránkách časopisu *Sociológia* uveřejněna. Jsem přesvědčen, že tato recenze, která má bohatý informační zdroj, nesporně přispěje k hlubší orientaci naší sociologické fronty v sociologickém myšlení a bádání, jak je prezentováno v sovětském časopise *Sociologičeskije issledovanija*.

Je žádoucí, aby v dalším období byl tento kriticko-hodnotící aspekt recenzí dále prohlubován. Zkušenosti ukazují, že objektivnější jsou ty recenze, které jsou zpracovány na vyšší odborné úrovni nebo více autory.

Cenným zdrojem informací jsou anotace a bibliografie. Je dobře, že se v některých číslech každým rokem takovéto informace na stránkách časopisu *Sociológia* objevují. Ve čtvrtém čísle je uveřejněna výběrová bibliografie z prací členů katedry sociologie FFUK za léta 1964–1978. V čísle 6 je výběrová bibliografie z literatury vědeckého komunismu a v čísle 2 výběrová bibliografie z literatury o problematice mládeže v Československu.

\* \* \*

Časopis *Sociológia* má své nezastupitelné místo v toku důležitých sociologických informací ve Slovenské socialistické republice. Jsou nesporně hodnotné i pro sociologickou frontu v ČSR. Jsem plně přesvědčen, že všichni sociologové najdou na jeho stránkách mnoho cenných podnětů pro svou práci.

V roce 1979 přispěl časopis *Sociológia* k obohacení všech funkcí marxisticko-leninské sociologie i k řešení jejich úkolů, které byly koncipovány v dokumentech strany.

Alexandr Fazík

## 21. ročník Demografie

Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje, přinesla v roce 1979 příspěvky postihující nejen vlastní demografická témata v užším smyslu slova, ale též širší souvislosti podmínek reprodukce obyvatelstva v ČSSR a vztahy mezi demografickými procesy a procesy sociálními a geografickými.

Nejvýraznějším tematickým blokem ročníku je seriál článků V. Srba, informujících o rozsáhlém šetření plodnosti, provedeném v létě 1977 Federálním statistickým úřadem podle doporučení Světové populační konference v Bukurešti v roce 1974, s přímou metodickou pomocí Mezinárodního statistického ústavu. Hlavním úkolem tohoto výzkumu bylo vytvoření předpokladů pro širše pojaté mezinárodní porovnání reprodukčního chování světových populací, včetně rozvojových zemí, ale při koncepční přípravě výzkumu v ČSSR bylo pamatováno navíc na otázky týkající se důležitých aspektů specificky československé populační problematiky. Výsledky výzkumu proto umožňují přímé odpovědi na některé aktuální otázky populačního vývoje ČSSR. Čtenář se může seznámit s dotazníkem, který vyplňovaly při řízených rozhovorech ženské sestry, s metodologickými východisky výzkumu a s jeho hlavními výsledky. Šetření postihlo v celé potřebné hloubce nejdůležitější aspekty současného reprodukčního vývoje: rodinný stav, veškerá těhotenství, plánování rodičovství, šíření antikoncepce, otázky ekonomické aktivity žen a postoje žen ke státní natalitní politice.

Tři příspěvky referují o výzkumech, které se zabývaly velmi vážnou otázkou příčin stálého růstu rozvodovosti a analýzou podmínek, za nichž k tomuto růstu dochází. I. Možný ve studii *K některým vztahům mezi povahou práce a rozvodovostí* prokazuje sociální podmíněnost rozvodového chování na zkoumání vztahů mezi rozvody na straně jedné a vzděláním, povoláním a příjmem na straně druhé. Studie J. Prokopce a J. Rothové *Situace rozvedených žen při hledání dalšího životního*

*partnera* je věnována handicapu těchto žen ve srovnání jednak se svobodnými ženami, jednak s rozvedenými muži (do jejichž péče zpravidla nejsou děti po rozvodu svěřovány). Se zajímavým pokusem o odhalení hlubších kořenů rozvodovosti seznamuje studie V. Schüllera, J. Prokopce a Z. Dytrycha *Dlouhodobé důvody rozvratu pražských manželství*. Snahou autorů bylo oddělit bezprostřední příčiny rozvodů od vlastních důvodů rozvratu, které jsou poměrně málo známy. Vypovídací schopnost jejich výsledků však do značné míry omezuje zvolená metodika sběru informací: dotazník vyplňovali předsedové soudů v rámci výsledku účastníků rozvodového procesu. Odpovědi respondentů tedy měly bezprostřední vliv na průběh soudního řízení i na jeho výsledek. Je proto krajně obtížné odhalit míru vědomě zkresených informací. Z textu je patrné, že autoři si tyto problémy v obecné rovině uvědomují, ale z formulací výsledků se potřebná míra pochybností ztrácí.

Zajímavý je příspěvek J. Presla *První dítě porozené po mimoděložním oplození oocytu a přenosu embrya do dělohy matky*. Autor informuje o průběhu anglického experimentu a výzkumech, které jej předcházely, a upozorňuje, že se ohlašuje kvalitativní změna v biologických aspektech lidské reprodukce, jejíž sociálně právní a etické důsledky je třeba již dnes předvídat.

Ve stati *Umělá přerušení těhotenství mladých žen v ČSSR (1958–1977)* hodnotí H. Wynnyczková statistická data o umělých potratech žen ve věku 12–19 let. Od roku 1958, kdy vstoupil v platnost zákon o umělém přerušení těhotenství, dochází k rychlejšímu růstu potratovosti u mladých žen než u žen ostatních. Mladým ženám je nejčastěji přerušováno první těhotenství, avšak ve 20 % případů se jedná již o druhý potrat. Bohužel chybí přehledná tabulka a publikované tabulky v textu mají malou vypovídací schopnost.

Ve dvou studiích, *Sňatečnost svobodných žen v ČSR po druhé světové válce a její vztah k plodnosti prvního pořadí* a *Vývoj celkové úmrtnosti žen a úmrtnosti svobodných žen v reprodukčním věku u generací 1930–1954* jsou prezentovány vybrané výsledky longitudinální analýzy demografické historie reprodukčního věku žen v poválečném období, zpracovávané v rámci SPZV VIII-1-8/3.

Několik příspěvků je věnováno aplikaci demografie ve společenské a plánovací praxi, *otázkám pohybu obyvatel a sociální geografie*: V článku *Pracovní síly v zemědělství* informuje J. Glaserová o soupisu trvale činných osob v zemědělství k 1. únoru 1978. Výsledky jsou zajímavé pro sociologii především z hlediska dokumentace územních rozdílů v kvalifikační struktuře pracujících v zemědělství a územních rozdílů v tempu přechodu ze zemědělství do jiných odvětví. M. Majtán se v článku *K overovacej výskumnej prognóze počtu pracujících v ČSSR do roku 2000* zabývá výsledky metody systémového dynamického prognózování, rozvinuté ve spolupráci Československého výzkumného ústavu práce a sociálních věcí v Bratislavě, ústavu výpočetní techniky Státní plánovací komise v Praze a Sportpropagu Praha. Z textu však není dost jasně patrné použití modelu pro odhady struktury pracujících ani pro odhady regionálního rozložení pracovních sil. Prognózování ekonomicky aktivních osob v územním měřítku národních republik lze ovšem provádět jednodušší a jistě stejně spolehlivou metodou průmětu specifických hodnot neaktivity do věkové struktury obyvatelstva. V článku *Migrace do Prahy v letech 1961–1975* hodnotí A. Konečná statistická data o přistěhovalých do Prahy a vystěhovalých z Prahy podle věku, pohlaví, ekonomické aktivity, povolání a důvodů stěhování. Důležitou formu hmotné podpory mladým lidem ze strany společnosti před založením rodiny posuzuje J. Pelikán ve studii *Deset let přemíového spojení mladých*. V článku *Mimopracovní úrazovost a její vývoj* rozebírá N. Zuzánková příčiny a zdroje mimopracovní úrazovosti podle věku a pohlaví. Bohužel chybí absolutní data, která by čtenáři umožnila posouzení důsledků jednotlivých příčin mimopracovní úrazovosti v oblasti využívání fondu pracovní doby, nákladů na léčení atd.

Trí příspěvky jsou určeny pro širší odbornou veřejnost a zabývají se základními otázkami demografické statistiky. J. Podzimek hodnotí v příspěvku *60 let československé státní statistiky* vývoj státní statistiky od jejich počátků ještě před rozpadem Rakouska-Uherska až k současným rozvinutým formám statistické praxe. Stat V. Saldy *Mezinárodní rok dítěte a situace dětí ve světě* ukazuje na potřebu studia problematiky výchovy a výživy dětí ve světě. Ve srovnání s ostatními zeměmi vyniká vysoká úroveň péče o děti v ČSSR. Jedním z nejdůležitějších příspěvků celého ročníku je zasvěcená informace M. Kučery *Sčítání lidu, domů a bytů 1980 – koncepce, zpracování výsledků a jejich využití*. Z tohoto sčítání budou poprvé publikovány tzv. „rychlé“ výsledky, umožňující v předstihu před úplným zpracováním sestavit aktuální obraz vývoje od posledního sčítání a poskytující základní informace o stavu a struktuře obyvatelstva ČSSR.

Z dalších příspěvků zaslouží zvláštní pozornost soubor statí *K integraci cikánského obyvatelstva v ČSSR*, postihující nejvýznamnější aspekty romského specifika: bydlení, vztah k okolí, migraci Romů, jejich plodnost a populační klima. Základním problémem zkoumání romského obyvatelstva, a tedy i spolehlivých odpovědí na složité otázky vztahů mezi Romy a majoritní společností, plodnosti Romů a především jejich absolutního počtu, je neexistence jednotné definice pojmu cikán. To se v důsledcích odráží i ve statistické praxi — o Romech nejsou k dispozici spolehlivá data a zkoumání je založeno téměř výhradně na odhadech. Týká se to i výběrových šetření, neboť nelze zhodnotit reprezentativnost zkoumaného vzorku. Z uváděných výsledků je patrná tendence ke sblížování Romů s majoritní společností ve většině aspektů životního způsobu, rychlost tohoto sblížování ani jeho současný stav však nelze spolehlivě hodnotit.

Článek X. *demografická konference v Praze na téma „Urbanizace českých zemí a Slovenska“* přináší výtahy z referátů J. Musila a Z. Ryšavého, J. Ježka, M. Hamplá, V. Matouška a I. Thurza, přednesených 17. května 1978. V referátech je obsaženo shrnutí dosavadních výsledků prací koordinovaných odbornou skupinou Československé demografické společnosti při ČSAV, vedenou J. Ježkem.

21. ročník *Demografie* přináší recenze 17 titulů odborné knižní literatury, především sovětské a československé. Rozsáhlá recenzní činnost příspěvkatelů časopisu byla v roce 1979 v dostatečné míře orientována na tuzemskou a sovětskou literaturu, méně již na literaturu ostatních socialistických a nesocialistických zemí. V tomto směru se ovšem tento ročník vymyká tradicím časopisu: čtenáři *Demografie* jsou zpravidla seznamováni s literaturou pestřejší proveniencí.

21. ročník *Demografie* je v podstatě tematicky vyváženým souborem odborných textů dobré úrovně, seznamujících nejen demografy, ale i odborníky příbuzných disciplín vhodným způsobem s aktuálními otázkami reality populačního vývoje i se stavem zkoumání této reality v širokém kontextu vnějších souvislostí.

Ivan Lesný

## Co víte o současné sociologii. Základní pojmy současné marxistické sociologie

Praha, Horizont 1979, 288 s.

Recenzovaná práce je dílem autorského kolektivu (A. Fazik, B. Filipcová, V. Hach, F. Hájek, J. Kohout, Z. Šafář a J. Vlácil), který pracoval pod vedením F. Zicha. Přes název, který autoři zvolili, nejde o knihu čistě populárního charakteru. Její obsah i způsob zpracování některých témat se blíží učebnici, jež může a při nedostatku obdobných příruček zřejmě bude sloužit jako úvod do studia sociologie všem, kteří se s touto disciplínou soustavně a na poměrně solidní úrovni seznamují. Tato funkce uvedené publikace je ovšem dosti zavazující a zpříšňuje kritéria jejího hodnocení.

Samu skutečnost, že se práce tohoto druhu objevila, je třeba vřele přivítat. Její potřebnost je nesporná. I když už v minulosti u nás obdobné příručky byly vydány, pocházely většinou z pera zahraničních autorů a nejsou již běžně dostupné. To, že jde o původní dílo kolektivu československých autorů, dokumentuje, že marxistická sociologie v ČSSR dosáhla takové úrovně, kdy je s to nejen analyzovat jednotlivé stránky života naší společnosti, ale i dospívat k širším syntézám. A jakkoli recenzovaná práce není bez nedostatků (těm se v obdobných případech nemůže vyhnout nikdo), je reálným činem, který je mnohem cennější než desítky nerealizovaných plánů a záměrů. Už proto, že zkušenosti z ohlasu a praktického použití publikace mohou být autorům podnětem a poučením pro přípravu dalších, rozsáhlejších prací, jež by již mohly mít charakter učebnice marxisticko-leninské sociologie v pravém slova smyslu.

Pokud jde o výběr témat, nelze autorskému kolektivu nic vytýkat. Mohou se pochopitelně objevit různé názory na proporce jednotlivých částí. Nezapomínejme však, že ty jsou dány nejen subjektivní snahou jednotlivých autorů, ale rovněž úrovní a výsledky, jichž bylo v dané oblasti sociologické práce u nás dosaženo. V tomto smyslu je recenzovaná práce dosti věrným odrazem situace obecné sociologické